

пробуджений”, “Писарь Восточных Ворот Приюта”. Большое внимание уделяется рассмотрению существования человека в городе, городке, селе, неустроенности в обществе, поисков призрачного счастья. Очерчивается воплощение нереализованных возможностей героев “того мира” с аллюзиями и ирреальным существованием в “этом мире”. Выясняется постоянное преследование страха, одиночества, влияние окружающей среды на настроение персонажей (оптимистично-пессимистичный).

Ключевые слова: оппозиция “город–село”, урбанистическое пространство, экзистенция, мистика, страх.

Summary

The article is devoted to the research of opposition “a city–a village” in the creative work of Halyna Pagutyak on the example of her works: “Nightingale”, “A Book of Sleeps and a Wakenings”, “A Clerk of the East Gate of the Refuge”, “A Clerk of the Western Gate of the Refuge”. Much attention is paid to the consideration of the existence of a man in a town, township, village, unsettled state in society, searches for illusive happiness. The embodiment of the unrealized possibilities of the heroes of “that world” is outlined with cues and unreal existence in “this world”. The permanent pursuit of fear, loneliness, the influence of environment on the mood of the characters (optimistically-pessimistic) is also found out.

Keywords: opposition “a city–a village”, the urban space, existence, mysticism, fear.

УРБАНИСТИЧНИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР У ЛІТЕРАТУРІ

УДК 821.161.2–3.09'06(043.3)

Фоменко В.Г.,
доктор філологічних наук,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

СВОЄРІДНІСТЬ ЗОБРАЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ ЛЮДИНИ ТА УРБАНІЗОВАНОГО СОЦІУМУ В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

Кардинальні зміни українського суспільства внесли нові термінологічні та змістові дефініції процесів які дозволяють розглядати сучасні явища з інших позицій. Значною мірою це стосується “української урбаністичної культури” домінування якої в нинішніх реаліях пов'язувати лише із зростанням мегаполісів, глобалізацією, технократією, безсумнівно, не можна, хоча економічні, побутові чинники серед її модераторів є.

Осмислюючи феномен міста в контексті сучасної світової культури та літератури, розглядаючи його як результат історичного розвитку людства, маємо достатньо підстав вважати, що покликана ним до життя література бере дієву участь у процесах накопичення, зберігання, передачі буттєвої інформації та цивілізаційного досвіду наступним поколінням.

У другій половині ХХ століття розвивається західноєвропейська урбаністична історіософія, у результаті чого виникає “нова міська історія, культура, література тощо” [1, 27], що дозволяє розуміти місто як втілення великих систем (цивілізаційних,

держав, засобів виробництва). Аналізуючи глибинні причини актуалізації теми міста в історичному, культурологічному та філософському контекстах, поділяємо положення Д. Харві, С. Сассен, Л. Ямпольського, що “місто – середовище індивідуальної та соціальної свободи”, а процеси урбанізації спричинили цілу низку глобальних проблем, які впливали і впливають на поступування світового літературного розвитку. Сучасний літературний процес репрезентує поширення й утвердження урбаністичної домінанти як універсальної духовно-мистецької теми. Поява та розвиток мегаполісів, які характеризуються соціальною невизначеністю, непевністю, експериментальними пошуками, сумнівами, у літературі відтворюються як безкінечний потік художніх інновацій. Мета дослідження полягає у визначенні своєрідності зображення взаємодії людини і урбанізованого соціуму в українській урбаністичній прозі. З огляду на це, доцільно розглянути тему міста крізь призму ролі та значення людини в урбанізованому соціумі в творах українських письменників, враховуючи при цьому модерне й постмодерне потрактування ролі міст у культурно-історичному, соціальному розвитку суспільства. Системний аналіз уможлиблює розгляд урбаністичної домінанти в літературі як процесу, що складається з конкретних авторських текстів; це дозволяє пізнати його нестатичну специфіку. Так, за часів письменства Київської Русі Київ постає не лише як місто, він сприймається як сакральний центр міського культурного простору загалом. При визначенні парадигми української урбаністичної прози доцільно враховувати особливості історичного та соціального розвитку українського народу. Отже, місто – певна модель суспільства, втілення якої в мистецтві та літературі надзвичайно важливе.

Початок ХХ століття позначився тим, що україномовна і “україномисляча” громадськість стала коли не переважати, то все голосніше про себе заявляти в містечках і містах, робочу силу для яких постачали села. Індустріальні Харків, Донбас, Катеринослав, Київ, Львів теж стали покриватися терміном “українська хата”, що призвело до самоліквідації народної літератури, хоч орієнтація на народ і адресування усього написаного народові залишалися декларативно пріоритетними ще довго. Зміна літературних поколінь, літературних (у тому числі й читацьких) уподобань та потреб є процесом такою ж мірою неминучим, як і художньо та духовно оздоровчим. Село й місто у ХХ ст. йшли назустріч одне одному не з волі І. Франка чи М. Коцюбинського, а тому, що свою колишню відособленість переросли. При тому не лише в економічному чи загальнокультурному напрямку розвитку, а в самій людині, яка почала дивитися на світ очима, в яких суто урбаністичний кут зору зрівнявся із селянським. Цей час позначився масштабністю літературної творчості, яка стала носієм змістів, для сприйняття і розуміння яких необхідно було мати відповідний рівень світоглядних знань і переконань. І це залежить від рівня освіченості, начитаності, а в цілому – культури реципієнта, національні духовні переваги якого перестають домінувати у сфері естетичного смаку: останній дедалі більше залежить не від місця народження, а від багатства й інтенсивності внутрішнього сприйняття особистості.

Аналіз художніх текстів загальноновизнаних майстрів вітчизняного художнього слова кінця ХІХ – поч. ХХ ст., дає підставу констатувати своєрідну мистецьку

двополюсність їхнього доробку, причиною якої став суспільно-історичний розвиток України.

Урбаністичність як світосприймальний чинник, за цих умов просто не мала на чому засновуватись, оскільки живильним для неї ґрунтом було не політизоване, а буттєво сформоване міське повсякдення.

Художня урбаністика, якою вона формувалася в Україні на початку ХХ ст., мала безперечно більшу ступінь незалежності від тиску на неї різних нападок, тому що сфера, в яку вона входила, не мала визначених орієнтирів. Ступаючи на соціально-психологічний ґрунт міста, український письменник переставав, умовно говорячи, бути виключно українцем, опинявся серед обставин і характерів, де невідомого було значно більше, ніж відомого. Місто справді не село, де чуже життя і біди не кидаються у вічі, проте вони й не хвилюють сторонніх людей в урбанізованому середовищі.

Урбаністична складова художнього мислення української літератури першої половини ХХ століття, далася взнаки не лише з появою авторів, що тяжіли до міської тематики. Урбаністика, зрештою, не є ні абсолютно осібною якоюсь темою, ні, тим більше, окремою якістю художньої мови, хоч без достатньо розвиненої мови літературної повноцінне її побутування в прозових спостереженнях життя неможливе. Найбільш принципово значущою (і надовго однією з останніх) спробою не розпочинати все з революційного “нуля”, а щопослівно нарощувати художній потенціал рідномовної прози став роман В. Підмогильного “Місто”. Датований 1927 роком він не вписався в жодну з тематичних ніш тогочасного літературного процесу, що не означало – не був поміченим. Однак практично в усіх тодішніх відгуках переважав ідеологічний підхід, який зводився до запитання, ким є головний герой роману Радченко з точки зору більшовицького курсу на насильницьку “побудову соціалізму в одній окремо взятій країні”. Уся поцінувальна пікантність, утім, полягала не в методах критичного розбору, якими послуговувались більшість ортодоксів, а в тому, що кожен із них мусив бодай побіжно торкнутися не лише “зловорожого” письменницького світогляду, але й письменницької манери, особливостей формованого цієї манерою змісту, де політична злободенність була практично відсутня. Та й сама назва “Місто” зроджувала цілком природну зацікавленість, оскільки сконденсована нею проблема урбанізованого соціуму ще ніким в українській літературі так прямо не ставилася. Окрім того, вдавати, що такої проблеми з огляду на партійні заклики до індустріалізації країни не існує, просто не годилося: економічний і науково-освітній поступ, зрештою, йшов не з хуторів і сіл, а з малих і великих міст, де окрім міщан та чиновництва жив пролетаріат. А це означало, що В. Підмогильний ступав у тематичні володіння “Пролеткульту” і своїм твором поміж усього іншого доводив, що ця літературна організація в нібито приналежній їй змістовій території ще практично не гостювала. Бо місто як цивілізаційний феномен, як осердя й живильне середовище найбільш бажаних тенденцій соціалістичного наразі гуртожитку – це якщо й “фронт”, то не шабельний, а психологічний, де армійська за природою атака може, звісно, багато чого (або й усе) знищити, проте не здатна нічого досягнути. А В. Підмогильний не лише

самотужки, а й від імені присутнього в письменницькій його манері вселітературного досвіду, притому досвіду як європеїзованого, так і рідномовного, обрав метою саме *осягнення* Києва як своєрідного живого організму, котрий Радченка врешті-решт прийняв. На згадку одразу приходять твори Бальзака, роман “Милий друг” Мопассана, де та ж сама проблема мирного “завоювання” столиці є визначальною. А з нею (і нею!) увиразнюються самоочевидні інтертекстуальні зв'язки “Міста” з французькою, й не лише французькою, літературою, оскільки найбільш прозорливі з тодішніх більшовизованих критиків уловили присутність у тексті роману В. Підмогильного перегуків з психоаналітичними студіями З. Фрейда. Цікаво, що й цими паралелями романний зміст далеко не вичерпується.

Існує ще одна проблематична площина твору В. Підмогильного – його виражальна (на рівні мови, контекстуальної сполучності не лише з європейськими, а й рідноземними інтерпретаційними практиками) спорідненість із доробком таких майстрів прози, як І. Нечуй-Левицький, М. Коцюбинський, які міста ніколи не поетизували. Не робить цього й В. Підмогильний, що дозволяло його запідозрювати навіть у “ворожості” до урбанізованого світу, звідки один крок і до ідейної ворожості з усім тим, що з пролетарського міста на село вольовито насувається.

У ближчі до нас часи окреслилась іще одна поцінувальна тенденція досліджуваного роману – бачити в нім не що інше, як предтечу тих екзистенціалістських художніх структур, які невдовзі (завдячуючи передовсім Ж-П. Сартру та А. Камю) привернуть увагу художньої та філософської думки усього світу. Все це (традиційна вкоріненість у село й сільськість як найбільш природне середовище письменницького духу, спричинена зміною соціуму актуалізація підсвідомих комплексів і загострення суто вітальних реакцій на світ модерною інтелігентською свідомістю початку ХХ ст.) ставило “Місто” В. Підмогильного в розряд літературних явищ не соцреалістичного й не питомо “спадкоємницького” ґатунку. Твір В. Підмогильного був урешті-решт вилучений із літпроцесу і повернувся до читача лише на початку 90-х рр. Разом, підкреслимо, з книгами письменників діаспори, що певною мірою знівелювало загальнолітературну його для України осібність, прирівнявши її до політизованих прозоманіфестів багатьох і багатьох з тих, хто усім ним написаним виступав проти “душителя народів” СРСР. Це, щоправда, не означає, ніби “Місто” як своєрідна художня модель часу, стоїть над історичною злобою дня. Тогочасний столичний побут, навіть якщо він залишається всього лиш інтер'єром наскрізної романної дії, здатен (при талановитому, зрозуміло, його відтворенні) зливатися з викривальними змістами доробку М. Хвильового, М. Куліша, Т. Осьмачки, В. Барки “самотужки”.

Повість А. Любченка “Вертеп” Ю. Шерех назвав “синтезом політичного й загально філософського світогляду українських двадцятих років”. Чому насамперед світогляду, пояснює подальший хід міркувань критика, де “Україна завітчана”, в якій панує “їдилія вишневих садків і заснулих хуторів”, поступається місцем символіці “України войовничої і України нестримно й вічно творчої”. Народжувати (але, підкреслимо, не відроджувати) її буде місто, що акумулює “сучасне й

майбутнє. Тільки, – розмірковує разом із А. Любченком Ю. Шерех, – його треба здобути, взяти, зламати й поставити навколішки. Так, бо місто не тільки “мудра, сильна, зваблива коханка”. Місто на Україні – це ще й “нафарбована красуня, жорстока баба, що хтиво лащиться, що її в цій родючій країні ще не загублено”. І ви впізнаєте тут образ Миколи Хвильового: місто – осередок “всесоюзного міщанства”, чужонаціональної сили. Щоб місто опанувало степ, степ мусить спершу опанувати місто. “Хіба <...> не запліднено ще цю нову потужну коханку новим ярливим героєм степів?” – питає автор. Так постає тема завоювання міста, тема “Міста” Валер'яна Підмогильного. А в перекладі на мову грубої реальної політики це мало б означати: нові українські кадри робітництва, прийшовши з села, мусять українізувати місто і зробити його репрезентантом усієї України” [2, 19].

На думку соціолога І. Прибиткової: “Сучасна урбанізація, відбиваючи зміни в розміщенні, структурі та способі життя населення, являє собою соціальний процес, середовищем якого стало все суспільство в цілому” [3, 3]. Українська проза другої половини ХХ століття характеризується прагненням розширити межі у висвітленні основних тенденцій урбанізації. Місто втілює прагнення та досягнення людини, а сам процес урбанізації незалежно від рівня розвитку тієї чи іншої країни має спільні для всіх тенденції розуміння феномена міста та урбанізації. За визначенням І. Кравченка: “<...> роль міста, стверджена історично, полягала і полягає в інтегруванні всієї культури народу” [4, 165].

В українській прозовій урбаністиці другої половини ХХ століття особливе місце займає творчий доробок Ю. Щербак. Характерною ознакою манери автора є його прагнення не звинувачувати місто в проблемах, а навпаки допомогти людям впоратися з ними, не бути безпорадними під цим тягарем. Письменник сподівається, що майбутнє міста в шляхетних доконаних думках та діях людей, що саме воно допоможе суспільству подолати важкі шляхи еволюційного розвитку.

Втілюючи урбаністичну проблематику, Ю. Щербак знайшов свій стиль і тематику. Актуальна проблема “людина і місто” посідає значне місце в галузі суспільної свідомості. Урбанізований соціум для багатьох людей є звичною формою життя, яка безперервно супроводжується стрімким його темпом. У повісті “З хроніки міста Ярополя” автор робить спробу створити “<...> новітню повість временних літ міста мого Ярополя” [5, 17]. Як зауважує Л. Донченко: “У “Хроніці міста Ярополя” виникає модель світу, яка зберігає зв'язок із закономірностями реального буття <...>” [6, 118]. Можливість інтерпретувати події реального життя переплетена із фантастикою. Ю. Щербак створює місто в незвичному форматі прогнозованого майбутнього, але для нього минуле невіддільне від майбутнього. За допомогою фантастики, гротеску, перебільшень автор створює модель суспільних стосунків у майбутньому суспільстві, духовних цінностей. Письменник одним із своїх учителів вважає В. Підмогильного: з його “Містом” він виріс на вулицях Києва, і, за висловом І. Малишевського, “городянин за самим способом мислення, письменник обрав для себе жанр так званої міської прози. Причому місто живе на сторінках Щербак не як вигадана абстракція, а цілком реальна даність, як ще один з неодмінних персонажів

його романів, з точно виписаною і пізнавальною київською топонімікою і київською аурую” [7, 159]. Письменник сподівається, що майбутнє міста шляхетних доконаних думках та діях людей, що саме воно допоможе суспільству подолати важкі шляхи еволюційного розвитку.

Необхідно зазначити, що ні урбанізація, ні технологізація не мають апріорних плюсів чи мінусів, а є всього лиш наслідком невідпорного вибуття *homo sapiens* з форм життя, де відсутня перманентна й, головне, самосвідома, змінність. Кінець ХХ та початок ХХІ століття позначаються суттєвим розвитком урбанізації, яка є одночасно й ознакою модернізації суспільства. Однією з гострих проблем урбанізації є занепад ціннісних орієнтацій суспільства, що приводить до негативного впливу на розвиток та формування особистості.

Багатшаровість культурних та історичних знаків-спогадів формують певний “дух” міста, за твердженням Т. Суходуб, місто володіє “правом пам’яті” і городяни спрямовують свої дії на “<...> відтворення зв’язків поколінь, які визначають становлення особливого *міського середовища* і того, що зазвичай називають таким напівмістичним поняттям, як “дух” Міста” [8, 6]. Щоб зрозуміти місто, його дух, замало одного споглядання, його потрібно розглядати: “<...> з пташиного польоту, з несподіваних точок <...>”, – тоді може прийти розуміння його величі та стилю, бо “Це місто має свій стиль духу, який приваблював геніїв і загарбників, задумливих мислителів і великих бунтівників” [9, 242].

За визначенням О. Шпенглера, справжнім дивом є “народження *душі* міста. Прокинувшись, вона вибудовує собі зрима тіло. Починаючи з цього моменту не лише окремих будинок, собор або палац, але навіть образ самого міста представляє собою предметну єдність мови форм та історії стилю, яке присутнє у всьому життєвому плінні культури” [10, 92]. Місто володіє здатністю на рівні підсвідомості зливатися з людиною в єдиний організм.

Розглядаючи тему міста в українській літературі, С. Павличко зауважує, що “місто не є просто темою, топосом чи типом пейзажу. Місто є символом певного типу свідомості як автора, так і його героя. Ця свідомість достатньо рафінована, вона вихована бібліотекою, а не природою, вона пізнала філософські сумніви, розчарування й біль самотності, алієнацію, внутрішню дисгармонію”.

В українській літературі, з її закомплексованістю на народі, природній сільській людині, звернення до міста відбувалося особливо повільно й невпевнено. Мовно й соціально місто завжди було ворожим українцю [11, 210]. Дихотомія село-місто звучить в романі С. Процюка “Інфекція”. Зневагу до села городян автор позначає терміном “селофобія”, що підсилюється відразу до рідного села героя роману, в характері якого місто розкрило ниці якості душі, адже йому “галицьке село нагадує дегенеративний бестіарій”. Після поїздки в село він ще більше полюбив Київ: “<...> Але це не гармонія рівних, не співзвуччя душі людини і душі міста” [12, 88]. З початком ХХІ сторіччя в місто попрямували нові Степани Радченки з аналогічною метою: “Я візьму і впокорю його, бо Київ – для сильних, тут не місце рефлексуючим страждальцям і догматичним праведникам. Гей, Києве, бережися,

іду на Ви!” [12, 162]. Процес соціальної адаптації колишніх селян у місті та їх подальше життя у ньому розглядаються в контексті суспільних стосунків. Т. Тебешевська наголошує, що “письменник дає своє тлумачення поняттю “село”: село – “екзистенційна пастка”, “мала батьківщина”, “прокрустове ложе обмеженого топосу”, “безвилазна місцева карма”, “клаптикова вітчизна”. Таких наповнених глибоким (патентним) змістом визначень ви не знайдете в жодному традиційному тлумачному словнику!” [13, 172]. Місто має різні суперечливі характеристики, а герої творів розчиняються в міському просторі. У романі С. Процюка “Тотем” урбаністичний соціум постає суперечливим, сповненим проблем, які ведуть не лише до деградації особистості, а й суспільства в цілому. Автор подає власну дефініцію назви твору, визначаючи, що “людина закайданена тотемами. Вони хапають homo sapiens і homo (не) sapiens наодинці і на многолюдді, нав'язуючи свої привабливі і авторитарні, жажливі і радісні сутності. Людська історія є лише безперервною зміною тотемів” [14, 12]. Людські переживання, відчай, передчуття нещастя – ці тотемні “царі-сортирувальники” впливають на дії і вчинки людини, які часто призводять до трагічних наслідків. Характерні ознаки впливу урбаністичного способу буття на людину зустрічаємо в книзі А. Дімарова “Боги на продаж: Міські історії”. Автор прагне, щоб його повісті читачі сприймали як житейські історії, як щось невігдане, кимось переказане – десь у під’їзді, у дворі чи в міжміському автобусі. Г. Штонь зазначає, що “феномен дімарівського стилю має дві виразні ознаки: глибоко народний психоколорит і пов’язану з ним оповідність вираження через слово й у слові. Недарма найулюбленишим жанром письменника в роки творчої зрілості стали узаконені ним у прозі “історії” – сільські, містечкові, міські, – себто художні структури, де авторство розчиняється в матеріалі” [15, 13]. Прагнення автора показати місто як потужний організм, здатний на рішучі дії під час глобальних перетворень у суспільстві, його спроможність впливати на людину і формувати її світогляд, дозволяє осмислювати події минулого із сучасної точки зору, а також дослідити еволюційний шлях розвитку суспільства і роль урбаністичних тенденцій у цьому історичному процесі. Письменник зосереджує увагу не лише на внутрішніх чинниках формування й розвитку світоглядних засад людини, які впливають на ціннісні орієнтації, на її дії та вчинки, основну увагу у своєму творі він зосереджує на урбаністичному способі життя, який вплив воно має на духовність та моральність людини – на ті якості які роблять людину – людиною.

У напрямку урбаністичного прозописьма виділяються твори Р. Іваничука. Так, у повісті “Місто”, автор зосереджує увагу не лише на внутрішніх чинниках формування й розвитку світоглядних засад людини в урбанізованому соціумі, які впливають на ціннісні орієнтації, на її дії та вчинки. Так, усвідомлюється феномен рідного Міста, бо воно, перш за все, – люди, які і є тим корінням, яке живить людину. Місто володіє значним обсягом пам’яті, воно збирає інформацію, енергію, моделює стосунки в місті. Письменник гостро реагує на швидкоплинну мінливість ХХ століття, тому місто набуває якісних характеристик та функцій живого персонажа. Воно стає антропоморфною, навіть людиноподібною істотою. Місто

постає багатограним об'єктом, у якому поєднуються соціальні, культурні, політичні, адміністративні сфери життєдіяльності людини. Йдеться про розуміння ролі й значення міста та урбанізації в історичному розвитку. Майбутнє, безперечно, значною мірою можна розкодувати з інформаційних джерел минулого. У своїх міркуваннях, які вже стали класичними, Льюїс Мамфорд зазначає: “За допомогою концентрації фізичної і культурної влади місто прискорило темп людського спілкування і перевело його продукт у форми, здатні зберігатися і відтворюватися. За допомогою своїх пам'ятників, документів та звичних упорядкованих асоціацій місто розширило можливості всіх видів людської діяльності. Завдяки можливостям збереження інформації (будівлі, сховища, архіви, пам'ятники, меморіальні дошки, книги), поєднанню технічних засобів та людських ресурсів, необхідних для передачі та збільшення спадщини, місто стало здатним до передачі високо розвиненої культури від покоління до покоління. Такий величний подарунок міста” [16, 569]. Традиції духовності та культури сприяють моделюванню майбутнього простору, який накопичує певний матеріал і створює потужний енергетичний текст. Місто, як безперечний здобуток цивілізації, є інформаційним історичним джерелом з величезним об'ємом знань та пам'яті, які відзначаються унікальністю та цінністю. Відповідно до цивілізаційного поступу людства розвивались та змінювались функції та значення міста, що зосереджує досвід та уособлює різновиди культури, побуту, соціального становища та рівня певної історичної доби.

Завдання автора полягає в з'ясуванні ролі міста як певного символічного простору, що є середовищем інформації, знань, культури, духовних надбань, які можуть виступати підґрунтям для асоціативних зв'язків та кодів з майбутнім.

Урбанізаційні процеси постійно інтерпретуються письменниками, в їх творах місто *стає світом*, а спосіб буття людини відтворюється крізь призму міста. Прагнення письменників – осмислити місто як модель світу та усвідомити, як місто і світ в цілому впливають на людину. Інтелектуальний лідер Чиказької школи досліджень міста та процесів урбанізації другої половини ХХ століття Р. Парк вважає, що місто є “природним середовищем проживання цивілізованої людини. <...> Місто та міське оточення є найбільш самостійною і, в цілому, найбільш успішною спробою людини перетворити світ за велінням свого серця. Проте, це не стільки світ, створений людиною, але і світ, в якому їй судилось жити. Таким чином, створюючи світ і міське оточення, людина переробляє і саму себе, навіть не усвідомлюючи природи своєї задачі” [17, 58].

З другої половини ХХ століття починається *постіндустріальний період урбанізації*. Процеси урбанізації набувають інтенсивного, а потім глобального характеру, який визначається не лише промисловим розвитком, а й науково-технічною революцією. Ці процеси сприяли не лише позитивному розвитку людини та суспільства, а й спричинили значну кількість соціальних, економічних та моральних проблем. М. Бютор у праці “Роман як дослідження” (розділ “Місто як текст”) наголошує, що “місто як літературний жанр може уподібнитися роману. По-справжньому видатний той письменник, який уміє заставити почути голос своїх персонажів, який наділяє їх

особливим стилем” [18, 160]. Урбанізація на сучасному етапі розвитку суспільства постає могутньою перетворюючою силою, виступає важливим фактором не лише суспільних, політичних, економічних змін, а й суттєво впливає на процес формування особистості та її світогляду. А. Дністровий звертається у романі “Місто уповільненої дії” до негативних процесів урбанізації: наркоманії, самотності, хиткого становища неповних сімей, відчуженість суспільства від проблем кожної окремої людини тощо. Для героїв роману життя в місті – звичка, повсякденність яка просякнута бездумним, позбавленим будь якої мети життям. Для автора місто – простір, який він описує та осмислює сповнене проблем, болю, злочинів тощо.

Урбанізований простір другої половини ХХ століття – це не лише місто з його інфраструктурою та інформаційно-комунікативною мережею, за всім цим стоїть головна дійова особа – людина. Українські прозаїки аналізують та відтворюють спосіб життя, який став звичною моделлю для великої частини української нації. Місто постійно змінюється разом із умовами життя, його проблемами, воно прискорює процеси суспільного розвитку та багатьох видів діяльності людини, воно є джерелом багатоміжової інформації. Місто в прозі – це завжди топос, де розгортаються події, де дуже часто людина повинна, але не завжди спроможна зробити вибір.

Таким чином, феномен української літератури ХХ століття яка осмислює в контексті історичних та соціальних реалій роль та значення урбанізації, набуває самодостатності. Відповідно до певного пізнавального або культурного контексту актуалізується її соціальна сутність та значущість. Місто як соціокультурний простір залежить від процесів урбанізації, коли поступово соціодинамічні тенденції починають превалювати та підпорядковувати собі культурні, духовні та моральні.

Отже, урбаністична культура – особливий спосіб життя великих соціальних груп, в основі якого лежать засоби виробництва та пов'язані із ним види діяльності, упорядкування стосунків в урбанізованому соціумі, особливості менталітету, рівень знань, мораль, мистецтво, релігія, право тощо. Тому цілком закономірно, що урбаністична література – переміщення світоглядних позицій письменників у місто, урбанізований соціум, які виступають у творах генератором історичного та цивілізаційного розвитку людини та суспільства.

Урбаністична література формується в умовах урбаністичної культури, яка є результатом світоглядного осмислення дійсності та діяльності з відтворення соціального буття, у якій можна виділити процес самореалізації людини, предметні структури та культурно-історичні універсалиї. Урбаністична культура – результат тривалих та глибинних настроїв, почуттів, синтез досвіду багатьох поколінь.

Національна сутність урбаністичної прози полягає в тому, що серед багатьох змістових спрямувань, які українська літературна думка розвиває чи, навпаки, заперечує або дедалі свідоміше прагне започаткувати, художньому освоєнню міського середовища й міського типу життя таланило найменше. Пов'язано це, безперечно, з існуючою й досі традицією відносити Україну, її мову, культуру і навіть філософію до таких, які тримаються того самого, що й народний загал: землі, звичаїв жити на цій землі відповідно до заповітів предків, слухатися передусім

серця, шанувати простоту, розрізняти своє й не своє, зараховуючи до останнього майже всі соціально-історичні новації, більшість яких, не завадить нагадати, ініціювалися державами-завойовниками, тобто були не лише ідейно чужими, а й чужомовними. Зрозуміло, що означення “урбаністична” не вносить стосовно української культури якихось протилежних традиційній культурі ознак ні в селі, ні в місті, хоч міське середовище відчутно вплинуло й продовжує впливати на процеси модернізації тих сторін людського життя.

Література

1. Репина Л. П. История и социология : основные тенденции в современной англо-американской урбанистике / Л. П. Репина // История и историки : историографический ежегодник. – М., 1989. – С. 88–111.
2. Шерех Ю. Колір нестримних палахтінь (“Вертеп” Аркадія Любченка) / Юрій Шерех // Аркадій Любченко. Вибрані твори. – К., 1999. – С. 3–19.
3. Кравченко І. Позитивність як найвища складність / Ігор Кравченко // Вітчизна. – 1985. – № 2. – С. 165–172.
4. Кравченко І. Позитивність як найвища складність / Ігор Кравченко // Вітчизна. – 1985. – № 2. – С. 165–172.
5. Щербак Ю. З хроніки міста Ярополя / Юрій Щербак // Вітчизна. – 1968. – № 7–8. – С. 16–69.
6. Донченко Л. Погляд крізь роки / Лариса Донченко // Київ. – 1990. – № 12. – С. 118.
7. Малишевський І. Людина, яка не боїться починати / Ігор Малишевський // Вітчизна – 2004. – № 9–10. – С. 159–161.
8. Образ міста в контексті історії, філософії, культури : киевознавчі читання. – К. : Парапан, 2005. – 200 с.
9. Загребельний П. Південний комфорт : [роман] / Павло Загребельний ; авт. вступ. ст. Григорій Кіпніс. – Х. : Фоліо, 2002. – 351 с.
10. Шпенглер О. Закат Европы. Гештальт и действительность : очерки мировой истории / Освальд Шпенглер. – М. : Айрис-пресс, 2004. – 624 с.
11. Павличко С. Теорія літератури / Соломія Павличко ; передм. Марії Зубрицької. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 679 с.
12. Процюк С. Інфекція / С. Процюк. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2002. – 196 с.
13. Тебешевська Т. Тлумачний словник нашого буття / Тетяна Тебешевська // Березіль. – 2005. – № 11. – С. 170–173.
14. Процюк С. Тотем / Степан Процюк. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2005. – 190 с.
15. Штонь Г. Анатолій Дімаров / Штонь Григорій // Слово і Час. – 1995. – № 5–6. – С. 12–17.
16. Adams R. Mc. Land Behind Baghdad. A History of Settlement on the Diyala plains / R. Adams. – Chicago ; London, 1966. – P. 39–40.
17. Парк Р. Город как социальная лаборатория / Р. Парк // Рабочие тетради по истории и теории социологии. – М., 1992. – Вып. 1. – С. 58.
18. Бютор М. Город как текст / Мишель Бютор // Роман как исследование. – М., 2000. – С. 157–164.

Анотація

Автор досліджує особливості української урбаністичної прози. Урбаністична література є невід’ємною частиною урбаністичної культури. Перед письменником стоїть завдання розширити межі втілення основних тенденцій урбанізації та взаємодії мегаполіса та особистості у творах.

Ключові слова: урбанізація, місто, текст, мегаполіс, цінність.

Аннотация

Автор исследует особенности развития украинской урбанистической прозы. Урбанистическая литература является неотъемлемой частью урбанистической культуры. Перед писателем стоит задача расширить границы воплощения основных тенденций урбанизации и взаимодействия мегаполиса и личности в произведениях.

Ключевые слова: урбанизация, город текст, мегаполис, ценность.

Summary

The author searches the specialties development of the ukrainian urban prose. The urban literature is a part of the urban culture. The task of the writer is to increase borders the realization of main tendencies of urban and interaction of the megalopolis and personality in works.

Keywords: urbanization, city the text, megalopolis, value.

УДК 801:021.411

Вірченко Т.І.,

кандидат філологічних наук,
Криворізький економічний інститут

МІСЬКИЙ ТОПОС ЯК ПЕРЕДУМОВА ХУДОЖНЬОГО КОНФЛІКТУ

Категорія “топосу” все частіше стає об'єктом наукових зацікавлень літературознавців (В. Агеєва, М. Павлишин, М. Ревакович та ін.). Назване явище є закономірним, адже *“місцевість має буквальне й символічне значення, функцію, що слугує і географічному, і метафоричному планам. <...> всі місцевості в літературі використовуються для символічних потреб, попри те, що в своїй описовості вони можуть бути закорінені в факт”* [15, 26].

Метою даної статті є дослідити одне з функціональних призначень міського топосу на матеріалі драми-оперети В. Махно “Coney Island”. Дана п'єса – вдячний матеріал для аналізу: події відбуваються в Нью-Йорку з нелегальними емігрантами. Дійові особи п'єси – емігранти “четвертої хвилі”, які *“приїхали шукати щастя у Сполучених Штатах уже за незалежної України”* [4, 1]. Їм притаманні прагматичні міркування, недостатній патріотизм та “змоскаленість” [4, 2].

І. Бондар-Терещенко помічає тенденцію нашої сучасної літератури до змалювання долі українців-заробітчанин, яка кристалізується *“у трагедію покинутої на батьківщині родини і тяжкої праці на чужині”* [2, 2].

Сам В. Махно в інтерв'ю Андрію Любці на питання про причини, що зумовили появу драм пояснив: *“Це, мабуть, вийшло із цікавості. А також з усвідомлення тупікового періоду в сучасній українській драматургії. Я знову ж таки не можу похвалитися, що читаю і знаю всю драматургічну продукцію чи всі театральні постановки в Україні, але те, що це найбільш голіміий жанр в нашій літературі – це точно”* [11, 7].

Письменник характеризує дві сюжетні лінії драми-опери: *“історія опущених алкоголіків Вані та Колі, з якими вештається мексиканець Педро, –*